

Zoeken,

omdat de hoop nooit volledig uitdooft

Jeanne van Emden

verdeed tijdens de Tweede Wereldoorlog van de aardbodem. Dochter Edith Nagel zocht jarenlang naar sporen van haar moeder. Kleindochter Yoeko heeft nu een boek geschreven over de zoektocht.

Edith Nagel en haar dochter Yoeko plukken oude documenten door die hen op het spoor moeten brengen van Jeanne, de moeder van Edith die in de oorlog spoorloos verdween. FOTOGRAFIE VAN THEA LINDERS

Maarten Reith

Oosterbeek

Maar dan weet iedereen wie ik bent". Edith Nagel (87) schrijft van het verzoek om voor een interview op de foto te gaan. En schrijft daarna van haar eigen reactie. Het is bijna 73 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, maar tot haar eigen verband kan de doodsaanslag uit die tijd dat ze als meisje ondergedoken zat, sommat weer de kop optrekken.

Later zien wat een oorlog met mensen kan doen, ook na vele jaren, en hoe dat op volgende generaties doorwerkt, is een belangrijke motivatie voor haar dochter Yoeko Nagel om een boek te schrijven over haar moeder. En over haar moeders moeder, Jeanne van Emden, die in het verzet zat en vermoedelijk is omgekomen in het vernietigingskamp Auschwitz.

Vermoedelijk, want over de laatste periode van het leven van Jeanne is nog steeds veel onduidelijk. Het

maakt dat Edith, die haar moeder voor het laatst zag toen ze als 12-jarige meisje zat ondergedoken, altijd blijven zoeken. Haar leven lang. Samen met haar man Walter (86) spitte ze archieven door, sprak met overlevenden die haar moeder hebben gekend en probeerde ze te reconstrueren wat er gebeurd is. Maar een aantal essentiële puzzelstukjes ontbraken, waardoor ze er tot op de dag van vandaag mee bezig zijn. Niet vooruitlopend, maar tot haar eigen verband kan de doodsaanslag uit die tijd dat ze als meisje ondergedoken zat, sommat weer de kop optrekken.

Symbolisch

Zoeken haald daarom de titel van het boek van Yoeko Nagel, dat vandaag in Kamp Westerbok wordt gepresenteerd. Een symbolische plaats: het is de laatste plek waar een levensterken van Jeanne werd opgegraven. Haar naam staat op een lijst van personen die op 3 september 1944 op transport naar Auschwitz werden gezet. Haar aankomst in Auschwitz daarentegen is niet geregistreerd.

Was ze al overleden toen de trein op 6 september in Polen op zijn eindbestemming kwam? Was ze zo ver-

De periode tussen Haaren en Vught blijft het grootste raadsel
— Edith Nagel

zwakt dat ze direct naar de gaskamers werd afgevoerd, zonder dat de nazis de moete namen haar naam op te schrijven? Dat zijn de meest aanmerkelijke scenario's. Maar 100 procent uitgekluisd is het niet dat Jeanne, door een wonderlijke speling van het lot, de oorlog heeft overleefd. "Ratennet weet ik dat dat niet zo is - ik wil al heel snel zeker dat mijn moeder overleden was. Maar gewoonlijk bleef ik hoop houden op haar terugkeer", vertelt Edith in haar semi-interview in Oosterbeek. "Mijn moeder liep altijd op hoge hakken. Dus als ik in de verte - klik klik - dat geluid hoorde aankomen, dacht ik daar komt ze aan."

Het is dat haar gehoor de laatste jaren sterk achteruit is gegaan, anders zou dat nu nog zo zijn. "Ook toen ik eens las dat een groep vermist was aan het eind van de oorlog in Rouland terecht was gekomen en nu pas terugkeerde naar West-Europa, dacht ik: dat zou daarbij zint! Hoe naïef dat ook is."

"Hoe oud zou Jeanne nu zijn geweest?", vraagt Yoeko. Haar 119

jaar. Edith: "Ja, dat is inmiddels wel heel erg onwaarschijnlijk."

Yoeko Nagel (55), schrijfster van meerdere boeken (onder meer over het stervenproces, echtscheiding en de kunst van het damesjazzen), liep al tientallen jaren rond met het idee de geschiedenis van haar oma op te schrijven. Het verhaal over die sterke, zelfstandige vrouw inspirerende haar om zelf ook de maatschappij niet te accepteren zoals die is. In de jaren 80 was ze betrokken bij de linkse actiebeweging in Arnhem, om zich vervolgens bij een positievere variant aan te sluiten: de afstervingen Loezie. Later werd ze onder meer hoofdredacteur van het spirituele tijdschrift Oostwaad.

Drie ordners

Een paar jaar geleden begon ze eindelijk aan het boek. Samen met haar ouders worstelde ze zich door de drie dochters vol documenten en belevingen die zij in de loop der jaren hadden verzameld. Het bleek een dikke brei, dewis samenhangend, vaak overvloedig en soms ronduit tegenstrijdig. "Dan bleek uit een archiefstuk dat

Jeanne ergens was geweest, maar wist iemand die er bij was geweest met zekerheid te vertellen dat het heel anders was", zucht de schrijfster. Ook waren er officiële documenten die elkaar tegenspreken en herinneringen die lang niet altijd even betrouwbaar bleken. Om maar te zwijgen over het Rode Kruis dat jarenlang beweerde bepaalde gegevens niet te hebben, terwijl die later wel degelijk in de archieven zaten.

Wat wel met zekerheid over Jeanne van Emden te zeggen valt, is dat ze al voor de oorlog actief was bij een anti-voortgangistische, Troekistische groeping. Ze was van joodse afkomst, maar niet praktiserend en niet als duitse jood geregistreerd. Mas Oers-driver, de vader van haar twee dochters waarvan ze inmiddels geschieden was, kwam eveneens uit een joodse familie. Een joodse buurman was dat, en toen Jeanne en haar dochters weigden de verplichte loedertieren te dragen, werden ze door hem verdragen.

Daarop moesten ze, zoals alle joodse kinderen, verhuizen naar het getto in Amsterdam, waarna Jeanne

haar dochters afzonderlijk van elkaar liet onderduiken. Zelf sloot ze zich vervolgens aan bij de Dienst Wim, een verzetsgroep die spionageactiviteiten ontloopte, zoals het afsluiten van Duitsers en het doorgeven van tekeningen van bunkers aan de geallieerden.

Verraad

Door verraad liep de groep op een gegeven moment in de val, Jeanne ontsgang even de dans maar werd daarna alomog gearresteerd en overgebracht naar de gevangenis in Scheveningen. Van daar ging ze naar een gevangenis in de Brabantse Haaren, waar ook de rest van de groep zat en waar een schipsovertoeg. Mas Oers-driver, de vader van haar twee dochters waarvan ze inmiddels geschieden was, kwam eveneens uit een joodse familie. Een joodse buurman was dat, en toen Jeanne en haar dochters weigden de verplichte loedertieren te dragen, werden ze door hem verdragen.

Daarna wordt het onduidelijk. Op de processtukken komt haar naam niet voor. De overige leden werden ter dood veroordeeld maar zijn daarna teruggekeerd in Duitsland en hebben - wonder boven wonder - allemaal overleefd. Van Jeanne ontbreekt na aankomst in Haaren in maart 1944 echter ieder spoor. Is ze ontspant? Niemand die

het weet. Ruim drie maanden later ziet iemand haar in Kamp Vught. Half augustus is ze hingsongbracht in het politiebureau in het Gelderse Velp.

Aansluitend is haar aankomst in Oosterbeek geregistreerd. Het is aanmerkelijk dat ze daar verzwakt en gehandarriveerde. Bijna vier jaar na de oorlog werd ze officieel dooverklaard, louter op basis van het feit dat er na vertrek uit Westerbok niets meer van of over haar vermenen is.

Ontuitaanbaar

Het ontbreekt van belangrijke puzzelstukken voelt ontuitaanbaar. Edith en Walter hebben zich er het hoofd over gebogen, en in pogingen te reconstrueren wat er gebeurd zou kunnen zijn, heeft ook de schrijfster diverse scenario's opgegraven. Zoveel mogelijk gebaseerd op feiten maar hier en daar aangevuld met pure fantasie om de gaps op te vullen. "Om te laten zien die je je hoofd het verhaal klopplend probeert te maken", licht ze toe. "Ja, dan kan de geschiedenis worden afgelezen." De perfecte reconstructie is niet

meer te maken, de reden waarom ze uiteindelijk besloot het boek veel meer op de zoektocht te richten dan op het vinden van de waarheid. Een zoektocht die bovendien veel universeler is dan het individuele verhaal van haar oma. In het hedendaagse oorlogsgeweld ontstaat helaas nog iedere dag verscheurde families en die oorlogsvrangers werken nog generaties lang door.

Nu het boek klaar is, kunnen de familie anders van tafel. Maar dat wil niet zeggen dat het zoeken afgelopen is. Of het boek ook roet geeft. "Dat durf ik niet te voorspellen. Maar ik vind het wel geweldig dat het is", zegt Edith. "Welk puzzelstukje ze het liefst ooit nog zou willen vinden!"

"Die periode tussen Haaren en Vught. Dat blijft het grootste raadsel", zegt ze. "Maar het allerleefst! Dat ik zou ontdekken dat het allemaal niet waar is geweest. Dat het alleen maar een boek spookje was."

■ Zoeken - naar mijn moeders moeder die verdween in het verzet. Yoeko Nagel, Uitgeverij Deonema, 16,95 euro. Zie ook: yookonagel.nl.